

DOI: 10.18427/iri-2018-0111

A vallásos orientációk mérésére kidolgozott 12 tételes Életkorfüggetlen I-E Skála (Age-Universal I-E Scale) magyar változata

Kézdy Anikó

Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest

Urbán Szabolcs

PPKE BTK Pszichológiai Intézet, Budapest

Martos Tamás

Szegedi Tudományegyetem, BTK, Pszichológiai Intézet

Problémafelvetés

A valláspszichológia történetében a kezdetektől jelen volt egy arra való törekvés, hogy a vallásosság különböző formáit leírja, empirikus módszerekkel megragadja és pszichodinamikai, fejlődési, motivációs és más szempontok alapján jellemezze. A vallásos tapasztalatok sokféleségének kutatása elsősorban a pragmatikus és humanisztikus amerikai hagyomány jellegzetessége, míg az európai hagyomány kezdetei inkább a wundti és freudi esszencialista vallásértelmezésekig nyúlnak vissza. William James pragmatikus pszichológiája az 1902-ben megjelent „A vallásos élmény sokfélesége” (*The Varieties of Religious Experience*) című művében a vallást meglehetősen tágran értelmezve úgy határozza meg, hogy „az egyénnek a magányban megnyilvánuló azon érzelmei, tettei és tapasztalatai, amelyeket úgy fog fel, hogy kapcsolatban vannak azzal, amit isteninek tekint, bármilyen legyen is az” (James, 2002:36; Benkő, 2003:22). A vallásos tapasztalatok és megtérések interjúk vizsgálatának alapján James két típusú vallásosságot különböztetett meg: az ún. az „egyszer született” (*once born men*) vagy egészséges kedélyűek (*healthy-mindedness*) és a „kétszer született” (*twice-born men*) vagy beteges kedélyűek (*morbid-mindedness*) vallásosságát (James, 2002; Vasady, 1927). Az egyszer születettek a harmonikus, lelki traumáktól viszonylag mentes személyiségfejlődés, felnőttként pedig az érzelmi stabilitás és kiegyensúlyozottság volt jellemző. A kétszer születettek gyakran számoltak be gyermek- és ifjúkori traumatikus tapasztalatokról, érzelmileg instabilnak mondhatók, szorongók, neurotikusnak nevezhető tüneteik voltak. Ők azok a személyek, akik James szerint a vallásos megtérés következményeként pszichológiai értelemben is újjászülettek;

az istenükkel való kapcsolatban gyakran új, egészségesebb fejlődési útra léptek és sokan közülük arról számoltak be, hogy pszichés zavarai megszűntek, meggyógyultak.

James egyik legjelentősebb szellemi örökösének Gordon Allport tekinthető. Az 1950-ben publikált *The Individual and His Religion* című könyvében – James-hez hasonlóan – hangsúlyozza, hogy amint nincs két egyforma személyiség, nincs két ugyanolyan vallásosság sem. A vallásosságot olyan érzületnek (*sentiment*) tartja, amely sajátos affektív-kognitív komplexumnak tekinthető; amely nem tekinthető sem racionális, sem irracionális átélésnek; s amelyre meghatározó hatással vannak a személyiség fiziológiai szükségletei, temperamentuma és mentális képességei, érdeklődése és értékrendszere, cél- és értelemkeresése, valamint a környező világra adott válaszai (Allport, 1950). A vallásosság jelentésének megragadása Allport szerint az érett vallásos érzület leírásán keresztül mutatható meg. Ez az érzület „tapasztalatra épülő készség arra vonatkozóan, hogy az egyén kedvezően és bizonyos megszokottsággal feleljen azokra a fogalmi tárgyakra és a elvekre, amelyeket végső jelentőségűnek tart életére nézve, és amelyek kihatnak arra, amit a dolgok természetében állandónak és központinak tart” (Allport, 1950:64; Benkő, 2003:31). Noha Allport vallásfelfogása kifejezetten tágan értelmező, mégis hangsúlyozza, hogy a vallásos érzület csupán annak érett formájában tud igazán megmutatkozni. Az éretlenebb változatokban ugyanakkor gyakran meghatározóvá válnak azok a vágyteljesítő és mágikus folyamatok, amelyeket Freud írt le pl. az „Egy illúzió jövője” című írásában (Freud, 1991). Allport elhatárolódik a freudi általánosító valláskritikától, viszont a vallásossággal kapcsolatos gondolkodása középpontjába kerül az érett és az éretlen vallásos érzület megkülönböztetése. Az érett vallásosságot a melegebb telítettségű hit (*faith*) jellemzi, szemben az értelen vallásosság hiedelmeivel (*belief*). Az érett vallásosság középpontjában a jóra mint célra irányuló szándék és elkötelezettség áll, valamint az annak megfelelő eszközöket használó aktivitás. Ez a típusú vallásosság az érett személyiség életében jelenhet meg, szorosan kapcsolódva annak meghatározó jellemzőihez, vagyis az érett személyiség tulajdonságainak a vallásos szférára való kiterjesztését jelenti (Allport, 1950, 1985). Az érett vallásosság hat kritériumát fogalmazza meg Allport: jól differenciált (gazdagság és komplexitás jellemzi), önálló motivációs dinamikája van (noha energiája részben az organikus hajtóerőkből származik, amelyeket a vallásos célok elérésére fordít), hiteles erkölcsiség fakad belőle, széleskörű és átfogó életfilozófia jellemzi, az emberi gondolkodás ellentétes tendenciáinak integrációjára való törekvés kapcsolódik hozzá és heurisztikus természetű (folyamatosan megkérdőjelezhető és megerősítendő, nyitott az elmélyülésre és a változásra).

Az érett és éretlen vallásosság megkülönböztetésén alapul az intrinzik és az extrinzik vallásosság fogalmának kidolgozása is. Az érett vallásosság a személy belső érzülete, amely *önmagában* képes arra, hogy életformáját, kapcsolatait, céljait és döntéseit meghatározza, vagyis belső motivációs erőként hasson: ebben az értelemben intrinziknek nevezhető.

Az éretlen vallásosság viszont olyan célok eszközeként jelenik meg, amelyek önmagukban nem vallásiak, hanem a személy biztonságérzetével (pl. megfelelési igényével, fenyegető erők elleni védekezéssel), testi és lelki jóllétével kapcsolódnak össze. Ezek elérése érdekében, ezek által motiváltan fejlődik ki az az eszközjellegű vallásos érzület, amely extrinzik vallásosságnak nevezhető. Allport megfogalmazása szerint: „az extrinzik motiváltságú személy *használja* a vallását, míg az intrinzik motiváltságú *megéli* azt” (Allport & Ross, 1967:434).

Az intrinzik és extrinzik vallásosság fogalmának megjelenése óta e megkülönböztetés meghatározó jelentőségű lett a valláspszichológiában. Számos szerző a pszichoanalitikus valláskritikára való lehetséges válaszként tekintett rá, hangsúlyozva, hogy a vallás freudi értelmezése kifejezetten annak extrinzik formáira vonatkozik, ugyanakkor figyelmen kívül hagyja az intrinzik vallásosság tapasztalatait. Ugyanakkor az érett és értelen kifejezés értéktelítettsége mások szerint nem tűnik el az intrinzik és extrinzik fogalmak bevezetésével (Kirkpatrick & Hood, 1990).

Míg a nemzetközi valláspszichológia kutatásokban az intrinzik és az extrinzik vallásos érzület koncepciója mellett az allporti vallásos orientációt mérő skálák egyre differenciáltabb változatai jelentek meg, a magyarországi valláspszichológia kutatások számára alapvető igényként jelentkezett e meghatározó konstruktumok megfelelő mérőeszközének magyar nyelvű elérhetősége. Noha számos szakdolgozat és doktori értekezés alkalmazta már Allport eredeti kérdőívének (vagy valamelyik változatának) különböző fordításait, egy olyan magyar nyelvű adaptáció, amely egységes eszközként állhatna a hazai kutatók rendelkezésére, mindeddig nem jelent meg.

Tanulmányunk arra vállalkozik, hogy olyan kérdőív magyar változatát tegye közzé, amely érvényesen és megbízhatóan képes mérni az intrinzik és extrinzik vallásos orientációkat. Erre az allporti kérdőív egyik újabb változatát, a Maltby nevéhez fűződő Életkorfüggetlen I-E Skála adaptálását találtuk a leginkább alkalmasnak (Maltby, 1999).

A 12 tételes Életkorfüggetlen I-E Skála kidolgozása

Az intrinzik és extrinzik vallásos orientáció mérése szolgáló első kérdőívet elsőként Allport és Ross (1967) dolgozta ki egy olyan kutatás kontextusában, amely a vallásosság és az előítéletesség közötti kapcsolatot vizsgálta. Az eszköz használata alapján arra a következtetésre jutottak, hogy az extrinzik vallásosság az intoleráns attitűdökkel, míg az intrinzik vallásosság a humanisztikus attitűdökkel van pozitív korrelációs kapcsolatban. Ez a kutatás számos további valláspszichológiai kutatást inspirált – melyeket részben a korrelációs kapcsolatok értelmezésének kérdései inspirálták (Vergote, 2003) –, szinte egy szemléleti keretet hozva létre. Az eszköz alkalmazása során egyre inkább felmerült az igény, hogy az extrinzik és intrinzik vallásosság mérését pontosabbá tegyék, s fontos törekvésként jelent meg a skála univerzálissá tétele. Előbb Gorsuch és

Venable (1983) 20 tételes Életkor-Független I-E-skálája (Age-Universal I-E Scale) jelent meg, amely már serdülőkkel folytatott vizsgálatokat is lehetővé tett. A következő állomás Gorsuch és McPherson (1989) jelentős módosítása volt: faktoranalitikus elemzéseikben arra az eredményre jutottak, hogy az intrinzik skála egyneműsége mellett az extrinzik vallásosság skálája két részre osztható. E két rész a vallásosság külső motívumai két forrásával kapcsolódik össze: az egyik azzal, amikor a személy a saját belső egyensúlya, jólléte és boldogsága elérése érdekében gyakorolja a vallását, a másik azzal, amikor a vallásos közösséghez való tartozásban megélhető társas kapcsolatok jelentik a fő hajtóerőt. Az előbbit *extrinzik-személyes*, az utóbbit *extrinzik-társas* vallásosságnak nevezték el. Kérdőívük, a 14 tételes Felülvizsgált I-E-skála (Revised I-E Scale) ennek megfelelően már összesen három alskálát tartalmazott. Később Maltby és Lewis (1996) azt találta, hogy ennek a kérdőívnek a tételei többértelműséget hordoznak magukban (például azt, hogy az imádsággal kapcsolatos tételek a kitöltő, vagy általában az imádkozó ember imádására vonatkoznak-e), továbbá problematikus lehet az ötfokú Likert-skálán való válaszadás is. Ezért a kérdőívet átalakítva és tételeit átfogalmazva végül olyan eszközt hoztak létre, amelyben 9 tétel vonatkozott az intrinzik vallásosságra, 3 tétel az extrinzik-személyes és 3 tétel az extrinzik-társas vallásosságra. Mivel Maltby (1999) későbbi faktoranalitikus vizsgálatai azt mutatták, hogy a 9 intrinzik vallásosságot mérő tétel közül három nem illeszkedik jól a skálához, lerövidítette mérőeszközt és 12 tételes Életkorfüggetlen I-E-skálának ('Age-Universal' I-E Scale-12) nevezte el. Jelen tanulmányunk ennek a kérdőívnek a magyar változatát mutatja be.

A 12 tételes Életkorfüggetlen I-E skála magyar adaptációja

A kérdőív magyar változatának első lépéseit a kérdőív tételeinek magyar nyelvre való lefordítása, az eredeti angolra való visszafordítás és a szerzővel való kapcsolatfelvétel jelentette, amely során arra kértük, hogy adja beleegyezését a kérdőíve magyar fordításának alkalmazásához. A szerzői támogatását követően kezdtük meg az adaptációhoz szükséges adatfelvételeket.

A kutatás résztvevői

Az adaptáció adatbázisának felépítéséhez 478 személyt vontunk be a papír-ceruza alapú kérdőívek kitöltésére épülő kutatásba. A résztvevőket egyetemi kutatómunka keretei között a hallgatók bevonásával, az ő közvetítésükkel értük el. A mintában 264 nő (26,5 átlagéletkorú) és 214 férfi (27,5 átlagéletkorú) szerepelt; iskolai végzettség szempontjából a minta összetétele a következő volt: felsőfokú végzettségű 26 %, középfokú 70 %, szakmunkás 1% és általános iskolát végzett 3 % volt. A

résztevők felekezeti megoszlása úgy alakult, hogy a nők 30 százaléka nem tartotta vallásosnak magát; 35 százaléka katolikus, 9 százaléka protestáns volt, míg 26 százaléka a „vallásos, de nem tartozik semmilyen felekezethez” választ jelölte meg. A férfiak lényegesen kisebb arányban vallották vallásosnak magukat: 47 százalékuk nem volt vallásos, 24 százalékuk katolikus, 11 százalékuk protestáns volt és 16 százalékuk tartozott a felekezet nélküli vallásosok csoportjához. A férfiak között voltak nem keresztény vallások követői is (2 százalék). A I-E skála pszichometriai jellemzőinek vizsgálatához szükség volt arra, hogy a nem vallásos személyek válaszait kiszűrjük, hogy a meglévő vallásos tapasztalatokra vonatkozó válaszokra épülhessen az elemzésünk (Maltby, 1999). Így végül 172 nő és 113 férfi válaszait használtuk fel.

A kutatás eszközei

A magyar adaptáció elkészítése során elsősorban a skálák faktorstruktúráját és kérdőív érvényességét vizsgáltuk meg. A kérdőív validitásának vizsgálatában a konvergens validitás mértékét ellenőriztük a Hutsebaut-féle (1996) Kritika Utáni Vallásosság Skála (Post-Critical Belief Scale) rövidített magyar változatával (Horváth-Szabó, 2003; Martos et al., 2009). Ez a kérdőív két, egymástól független skálát tartalmaz. Az egyik a *transzcendens bevonása*, amely azt mutatja meg, hogy az egyén milyen mértékben fogadja el a „transzcendens valóság” illetve valamilyen istenség létezését, a másik pedig a *szimbolikus értelmezés*, amely azt fejezi ki, hogy az egyénre a szent szövegek illetve vallásos rítusok és szokások szó szerinti, vagy inkább szimbolikus értelmezésmódja jellemző-e inkább.

A statisztikai elemzéseket SPSS programcsomaggal végeztük. A Kritika utáni vallásosságskála alskálái értékeit a nemzetközi sztenderdekhez való illeszkedésre való figyelemmel, ún. Prokrusztész-forgatások alkalmazásával számítottuk ki, amelyhez az eredeti kérdőívet kidolgozó flamand munkacsoporttól kaptunk segédprogramot.

Eredmények

Az Életkorfüggetlen I-E skála magyar változatának faktorstruktúrája

A skála adaptálásához szükséges adatok gyűjtésekor a nemzetközi kutatások sokszínűségéhez igazodva, háromféle válaszadási lehetőség valamelyikét adtuk meg: három-, négy- illetve hétfokú Likert-skálán ítélték meg a kitöltők, hogy milyen mértékben tartják igaznak önmagukra a tételekben megfogalmazott állításokat. Annak érdekében, hogy képet kapjunk a skálázás és a faktorstruktúra esetleges összefüggéseiről, mindhárom skálázási eljárással elvégeztük az

elemzéseket (1. táblázat). A skála tételeit és a különböző skálázási instrukciókat a mellékletben közöljük.

1. táblázat. Az I-E skálák faktoranalízisei a háromféle válaszadási lehetőséggel szerzett adatok alapján

<i>I-E skála tételei</i>	<i>Háromfokú skálázás</i>			<i>Négyfokú skálázás</i>			<i>Hétfokú skálázás</i>		
	Intrin.	Extr.- társas	Extr.- szem.	Intrin.	Extr.- társas	Extr.- szem.	Intrin.	Extr.- társas	Extr.- szem.
IER_1	0,651	0,092	-0,053	0,747	0,068	0,031	0,735	0,053	0,155
IER_3	0,753	-0,044	0,223	0,778	0,026	0,201	0,795	-0,034	0,126
IER_4	0,634	-0,145	0,336	0,699	-0,020	0,295	0,731	-0,255	0,093
IER_6	0,794	0,078	0,211	0,793	0,129	0,208	0,768	0,074	0,168
IER_8	0,747	0,049	0,245	0,777	0,109	0,222	0,596	0,180	0,420
IER_11	0,788	0,235	0,072	0,848	0,155	0,065	0,817	0,168	0,088
IER_2	0,127	0,829	0,049	0,143	0,800	0,107	0,133	0,749	0,128
IER_10	0,022	0,870	0,086	0,014	0,869	0,071	-0,069	0,907	0,086
IER_12	0,032	0,883	0,088	0,108	0,823	0,065	0,012	0,889	0,030
IER_5	0,240	0,049	0,773	0,301	0,062	0,787	0,175	0,021	0,819
IER_7	0,142	0,086	0,762	0,060	0,125	0,799	0,130	0,069	0,827
IER_9	0,115	0,090	0,692	0,243	0,068	0,733	0,168	0,119	0,690
<i>sajátérték</i>	<i>4,11</i>	<i>2,19</i>	<i>1,29</i>	<i>4,69</i>	<i>1,94</i>	<i>1,36</i>	<i>4,14</i>	<i>2,33</i>	<i>1,39</i>
<i>magyar. variancia</i>	<i>34,2 %</i>	<i>18,3 %</i>	<i>10,8 %</i>	<i>39,1 %</i>	<i>16,2 %</i>	<i>11,3 %</i>	<i>34,5 %</i>	<i>19,4 %</i>	<i>11,6 %</i>
<i>összes magyar. variancia</i>	<i>63,3 %</i>			<i>66,5 %</i>			<i>65,5 %</i>		

A faktoranalízis eredményei megerősítik a nemzetközi tapasztalatokat, amelyek alapján a kérdőív három, egymástól jól elkülönülő skálát tartalmaz, a válaszadási lehetőségektől viszonylag függetlenül.

Az I-E skálák korrelációs kapcsolatai

Az I-E-skálák korrelációs kapcsolatainak elemzését egyrészt a skálák egymással való kapcsolatának, másrészt a – konvergens validitás ellenőrzéseként – a Kritika utáni vallásosságskála két alskálájával, a transzcendens bevonásával és a szimbolikus értelmezéssel való kapcsolatának a vizsgálata céljából végeztük el. Az I-E skálák parciális korrelációs együtthatóit (Pearson) számítottuk ki, a nem hatásának kontrollálásával. A Pearson-féle korrelációs együtthatók értékét és p-értékeit a II. táblázat foglalja össze.

2. táblázat. A I-E skálák korrelációs együtthatói

<i>Háromfokú skálázás</i>			
	Intrinzik	Extrinzik-szem.	Extrinzik-társas
Intrinzik			
Extrinzik-szem.	,644**		
Extrinzik-társas	,270**	,268**	
Transzcendens bevonása	,734**	,506**	,139**
Szimbolikus értelmezés	0,054	0,062	-,115**
<i>Négyfokú skálázás</i>			
	Intrinzik	Extrinzik-szem.	Extrinzik-társas
Intrinzik			
Extrinzik-szem.	,611**		
Extrinzik-társas	,296**	,290**	
Transzcendens bevonása	,818**	,571**	,215**
Szimbolikus értelmezés	0,048	0,018	-,143**
<i>Hétfokú skálázás</i>			
	Intrinzik	Extrinzik-szem.	Extrinzik-társas
Intrinzik			
Extrinzik-szem.	,415**		
Extrinzik-társas	0,103	,192*	

** $P < 0,01$ * $p < 0,05$

Az I-E-skálák pozitív korrelációs kapcsolatban vannak egymással, amely megfelel a nemzetközi tapasztalatoknak is (Donahue, 1985) szerint azokban a mintákban, amelyben jelentősen nagyobb arányban szerepelnek vallásos személyek, negatív korreláció található az intrinzik és az extrinzik vallásosság skálái között, míg azokban, amelyeket inkább nem-vallásos személyek alkotnak, inkább pozitív korrelációs kapcsolat található. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a skálák nem az allporti bipolaritást tükrözik, amelyet az érett és éretlen vallásosság között feltételeztek, hanem inkább a vallásosság különböző aspektusait, amely az egyén vallásosságának komplexitását fejezik ki.

A konvergens validitás-vizsgálata alapján azt mondhatjuk, hogy az intrinzik vallásosság fogalmi jelentése jól megjelenik a más vallásosságskálákkal való erős pozitív korrelációban. Az extrinzik skálák közül a társas skála kapcsolatai azt mutatják, hogy a társas kapcsolatok és a szociális biztonság keresése nem csupán és nem kifejezetten vallásos motívumokból táplálkozik; önmagában nem a vallásosságot fejezi ki, ugyanakkor szervesen kapcsolódik a vallásos közösségekben megélt vallásosság komplexitásához. Mint „tiszta” vallásosság, joggal nevezhető allporti értelemben éretlennek, vagy másra utaltnak. Az extrinzik-

személyes vallásosság a korrelációs vizsgálatok alapján az érett-éretlen dimenzióban a két pólus között helyezkedik el, kissé közelebb az intrinzik vallásossághoz. Azt mondhatjuk, hogy a személyes jóllét autonómiája implicit módon inkább képes kifejezni a személy „vallásos-szellemi” pozícióját, mint a társakra való támaszkodás függősége, még akkor is, ha nem kapcsolódik explicit vallásos tapasztalatokhoz. Hasonló megfontolások találhatók más humanisztikus szerzők munkáiban is (pl. Frankl, 1997).

Az eredeti kétpólusú extrinzik-intrinzik vallásosság koncepciója tehát annyiban nem látszik megerősödni, hogy a vallásosság három aspektusa egyaránt hozzájárul a vallásosság komplex, társas közegben való megéléséhez, s ilyenként nem választhatók el egymástól; ugyanakkor *önmagukban tekintve* értelmezhetők az érettség-éretlenség szempontjából is. Ebben az értelemben az intrinzik vallásosság az érett, az extrinzik-társas vallásosság az éretlen (ill. vallási vonatkozásban differenciálatlan, semleges) póluson helyezkedik el, az extrinzik-személyes vallásosság pedig köztes pozíciót képvisel.

A korrelációs vizsgálatokban az intrinzik-társas vallásossághoz hasonlóan „viselkedik” a Kritika Utáni Vallásosság Skála „szimbolikus értelmezés” - skálája, amely nemcsak a „transzcendens bevonása”-skálától független (a kérdőív konstrukciója miatt ez természetes), de nagyon gyengén kapcsolódik a többi vallásosság-mutatóhoz. Vagyis önmagában ez a skála nem a szorosán vett vallásosságra vonatkozik, hanem valójában egy általánosabb értelmezésmódnak bizonyul, amely ugyanakkor meghatározhatja mind a vallásos, mind a nem-vallásos tapasztalatokat. Vallási szempontból való „közömbössége”, de a vallásos tapasztalatokat meghatározó természetében hasonlít az extrinzik-társas vallásosság skálájához. A kettő közötti enyhe negatív kapcsolat viszont arra utal, hogy a szimbolikus gondolkodásmód háttérében a társaktól való függetlenség, a vallásosság autonóm megélése is szerepet kaphat. A szimbolikus értelmezésmód és az extrinzik-társas vallásosság kapcsolatának mélyebb vizsgálata érdekes valláspszichológiai célkitűzés lehet.

A vallásosság nemi különbségei

Kutatásunkban azt találtuk, hogy az extrinzik-társas vallásosság skála kivételével minden más vallásosságskálán szignifikánsabb magasabb értéket értek el a nők: az intrinzik vallásosságban ($t=3,29$; $p=0,001$), az extrinzik személyes vallásosságban ($t=4,5$; $p<0,001$), a transzcendens bevonásában ($t=3,42$; $p=0,001$) és a templomba járás gyakoriságában is ($t=2,62$; $p=0,009$). A férfiakra ugyanakkor jellemzőbb volt a szimbolikus értelmezés ($t=3,95$; $p<0,001$).

Azt mondhatjuk, hogy csaknem minden vallásosság-mutató alapján a nők szignifikánsan vallásosabbak, mint a férfiak. Ennek a keresztény kultúrákban általánosan tapasztalható jelenségnek a magyarázatára több

elmélet is született, amelyek közül itt hármat emelnénk ki. Az első a dominancia szerepe: számos szerző szerint a férfiak dominánsabb volta kedvezőtlenebb az alázatosságot, engedelmességet és önalávetést kívánó vallásos illetve misztikus tapasztalatok átélése szempontjából (James, 2002; Beit-Hallahmi & Argyle, 1997). Miller és Stark (2002) szerint a férfiak inkább kockázatvállaló természete is összefügghet a vallásosság nemi különbségeivel. Kultúrközi kutatásaikra alapozva a szerzők úgy érvelnek, hogy a vallásos tanítások követése számos vallás esetében azzal jár, hogy a hívő elkerüli az örökké tartó büntetést. Az örök büntetés rizikóját a kockázatvállalóbb személyek – vagyis általában a férfiak – hajlamosabbak vállalni. A személyiségvonások mellett Beit-Hallahmi és Argyle (1997) fontos szerepet tulajdonít a nemi szocializáció hatásainak is. A legtöbb kultúrában a lányokat inkább gondoskodásra, engedelmessegre és felelősségvállalásra nevelik, míg a fiúkat önállóságra és függetlenségre, ami a transzcendenssel való bensőséges kapcsolat kialakítása és a vallásos értékek követése szempontjából hatással lehet a személy vallásosságára. A szocializációs különbségek között említik a vallásosságra nevelést, ami Amerikában markánsabban és közvetlenül kapcsolódott a nők nemi szocializációjához még az 1950-es években is. A nemi szerepek változásával ugyanakkor erőteljesen csökkennek a vallásossággal kapcsolatos különbségek a nők és a férfiak között.

Összefoglalás

Tanulmányunkban bemutattuk az Életkorfüggetlen I-E skála magyar változatát és néhány fontos pszichometriai jellemzőjét. Vizsgálataink alapján a kérdőív magyar változata az eredeti kérdőívnek megfeleltethető háromfaktoros struktúrával és konvergens érvényességgel rendelkezik. Ugyanakkor a magyar változat pszichometriai tulajdonságainak mélyebb elemzése megkívánja a jelen tanulmány kereteit meghaladó megerősítő faktoranalízis elvégzését, Maltby (2002) eljárását követve.

A kutatás korlátai közé tartoznak például az elérhetőségi mintavételből fakadó torzítások, valamint az, hogy a kvalitatív módszerekkel szemben a kérdőíves eljárások kevésbé tudják megragadni a vallásos tapasztalat sokféleségét és számos lényeges egyéni szempontot figyelmen kívül hagynak.

Összességében elmondható, hogy az I-E-skála különösen kvalitatív kutatások kiegészítőjeként és egy-egy meghatározott kutatási kérdésfelvetéshez illesztett minta vizsgálatával megbízhatóan használható a vallásosság empirikus tanulmányozásában.

Irodalomjegyzék

- Allport, G. W. (1950). *The Individual and His Religion*. New York: The Macmillan Company.
- Allport, G. W. (1985). *A személyiség alakulása*. Budapest: Gondolat.
- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5 (4), 432-443.
- Beit-Hallahmi, B., & Argyle, M. (1997). *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience*. London: Routledge.
- Benkő Antal (2003). A valláspszichológiától a vallásosság pszichológiájáig. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 58 (1), 19-49.
- Donahue, Michael J. (1985). Intrinsic and Extrinsic Religiousness: Review and Meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48 (2), 400-419.
- Frankl, Viktor E. (1997). *Orvosi lélekgondozás*, Budapest: UR Könyvkiadó.
- Freud, Sigmund (1991). *Egy illúzió jövője*, Budapest: Párbeszéd.
- Gorsuch, Richard L., & McPherson, Susan E. (1989). Intrinsic/Extrinsic Measurement: I-E Revised and Single Item Scales. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 28 (3), 348-354.
- Gorsuch, Richard L., & Venable, G. Daniel (1983). Development of an "Age-Universal" I-E Scale. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 22 (2), 181-187.
- Horváth-Szabó Katalin (2003). Hazai vizsgálatok a Kritika utáni vallásosságskálával. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 58 (1), 127-152.
- Hutsebaut, D. (1996). Post-Critical Belief: A New Approach to the Religious Attitude Problem. *Journal of Empirical Theology*, 9 (2), 48-66.
- James, William (2002). *The Varieties of Religious Experience*. New York: The Modern Library.
- Kirkpatrick, Lee A., & Hood, Ralph Jr. (1990). Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation: The Boon or Bane of Contemporary Psychology of Religion? *Journal for Scientific Study of Religion*, 29 (4), 442-462.
- Maltby, John (1999). The Internal Structure of a Derived, Revised, and Amended Measure of the Religious Orientation Scale: The 'Age-Universal' I-E Scale-12. *Social Behaviour and Personality*, 27 (4), 407-412.
- Maltby, John, & Lewis, Christopher A. (1996). Measuring Intrinsic and Extrinsic Orientation Toward Religion: Amendments for Its Use Among Religious and Non-religious Samples. *Personality and Individual Differences*, 21 (6), 937-946.
- Maltby, John (2002). The Age Universal I-E Scale-12 and Orientation Toward Religion: Confirmatory Factor Analysis. *The Journal of Psychology*, 136 (5), 555-560.
- Martos, Tamás; Kézdy, Anikó; Robu, Magda; Urbán, Szabolcs & Horváth-Szabó, Katalin (2009). Újabb adatok a Kritika Utáni Vallásosság Skála alkalmazásához – elmélet és módszertan. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64 (4), 643-669.
- Miller, Alan S., & Stark, R. (2002). Gender and Religiousness: Can Socialization Explanations Be Saved? *American Journal of Sociology*, 107 (6), 1399-1423.
- Vasady, Béla (1927). *A valláspszichológia fejlődésének története*. Debrecen: [s.n.].
- Vergote, Antoine (2003). Mi és mi nem a vallás pszichológiája? *Magyar Pszichológiai Szemle*, 58 (1), 5-18.

Melléklet

A 12 TÉTELES ÉLETKORFÜGGETLEN I-E SKÁLA MAGYAR VÁLTOZATA

Arra kérjük, döntse el, mennyire jellemzőek a valláshoz való jelenlegi viszonyára ill. tapasztalataira a következő állítások!

		Nem igaz	Nem teljesen igaz	Igaz
IER_1	Szívesen olvasok vallásos témákról.			
IER_2	Azért járok templomba, mert ez segít nekem barátságokat kötni.			
IER_3	Fontos a számomra, hogy szánjak időt elmélkedésre és imára.			
IER_4	Gyakran volt már az a határozott érzésem, hogy Isten jelen van az életemben.			
IER_5	Főleg azért imádkozom, hogy megnyugvást és oltalmat leljek.			
IER_6	Eltökéltem töreksem arra, hogy vallásos hitem szerint éljem az életem.			
IER_7	Amit a vallás számomra leginkább nyújt, az a vigasz nehézségek és szomorúság idején.			
IER_8	A vallásom fontos, mert számos kérdésre választ ad az élet értelmével kapcsolatban.			
IER_9	Az imádkozás célja a béke és boldogság elérése.			
IER_10	Többnyire azért járok templomba, hogy együtt töltsöm az időt a barátaimmal.			
IER_11	Az egész élethez való hozzáállásom alapja a vallásom.			
IER_12	Főleg azért járok templomba, mert szeretek találkozni azokkal az emberekkel, akiket jól ismerek.			

Intrinzik vallásosság: 1, 3, 4, 6, 8, 11

Extrinzik-társas vallásosság: 2, 10, 12

Extrinzik-személyes vallásosság: 5, 7, 9

A négyfokú skálázás beosztása:

1: egyáltalán nem igaz rám; 2: inkább nem igaz rám;

3: inkább igaz rám; 4: tökéletesen igaz rám.

A hétfokú skálázás beosztása:

1: egyáltalán nem igaz rám; 2: nem igaz rám; 3: inkább nem igaz rám;

4: igaz is és nem is/ nem tudom eldönteni

5: inkább igaz rám; 6: kifejezetten igaz rám; 7: tökéletesen igaz rám